

Kiss László

A *Mindenes Gyűjtemény* a Komáromi Tudós Társaság orvos tagjainak hozzájárulása a magyar nyelv gyarapításához

1789 „Bódog Aszszony-Havának első napján”, azaz január elsején hagyta el a nyomdát a *Mindenes Gyűjtemény* első száma. A Rév-Komáromban „íratottat ’s Nyomtattatott” folyóirat – kezdetben még „Komáromi Gyűjtemény” címlappal – szerkesztő-kiadója a Putnokon született, külhoni egyetemeket is megjáró komáromi református lelkész, Péczeli József (1750–1792). Fő munkatársa Perlaki Dániel evangélikus és Mindszenti Sámuel református lelkész volt.

Péczeli bizakodva vágott bele a lapkiadásba. Úgy vélte, hogy folyóirata hamarosan eléri majd a – hasonló terjedelmű és formátumú – bécsi lap, a *Magyar Kurir* előfizetőinek számát, azaz a 900–1000 előfizetőt. Derűlátását arra alapozta, hogy csak Bécsben „... más M. Olvasókön kívül kilentz fő Grófok fizettek előre ezen Gyűjteményért. Nem azért tselekedték ezt ezek a nagy Méltóságok, mintha idegen nyelveken ennél különbbet nem olvashatnának: hanem ezek a Hazánk’ Oszlopi’ s édes Atyjai... belső megelégedéssel nézik Nyelvünk gyarapítására törekedő igyekezetünket...” (1).

Sajnos, Péczeli derűlátása korainak bizonyult. A lap csak 1790. június végéig tudott hetente kétszer, „egy-egy árkus” terjedelemben megjelenni. A vágyott ezer helyett csak 137 előfizetője lett a lapnak. Az 1791-es V. negyed, illetve az 1792-es VI. negyed számai már csak összevonva, évkönyvként jelentek meg – elsősorban Hont vármegye anyagi támogatásának köszönhetően (13). Péczeli 1792. december 4-én bekövetkezett halála a *Mindenes Gyűjtemény* halálát is jelentette.

A tudományos szaksajtó magyarországi kezdeteivel foglalkozó Batári Gyula az enciklopédikus jellegű *Mindenes Gyűjteményt* a tudományos ismeretterjesztés első fecskéjének tekinti. Az ismeretterjesztés szerves részét alkotta a ma egészségügyi felvilágosításként, egészségnevelésként számon tartott tevékenység is (9). Mint láttuk, a „nyelvünk gyarapítására való igyekezetet” már a lap első száma megemlítette. A későbbiek során ez az igyekezet ismételtelen megjelent. Az egyik írás szerzője, Bertits Ferenc pl. ezt írta: „Magyar Országba a Tudományok és mesterségek meg-tsökkenéseknek nem utolsó oka Nemzetünknek a Deák Nyelvhez mód nél-

kül való ragaszkodása. Mert nints annál bizonyosabb, hogy se tudományok nem virágozhatnak az anyanyelven történnő... olvasásnak szeretet és ösztöne nélkül.” (1).

A „deák”, azaz latin nyelvhez való „ragaszkodás” egyik legismertebb példája az orvostudomány, amely az orvostudományban még jó fél évszázadon át „ragaszkodik” a latin nyelvhez. Nemcsak az előadások, a tankönyvek, de a tanulmányok végeztével kötelező orvosavató értekezések (disszertációk) nyelve is a latin volt. Az első magyar nyelvű disszertáció a pesti orvosi karon csak 1822-ben jelenik meg (2). E „ragaszkodás” ismeretében érdemes felfigyelnünk a *Mindenes Gyűjteményben* magyarul közlő orvosokra. A lap körül kialakult lelkes szerzőgárdát Komáromi Tudós Társaság néven emlegetik.

Véleményünk szerint két, egymással csak laza kapcsolatban álló csoportosulás alkotta a Komáromi Tudós Társaságot (12). Létezett egy központi, a lap szerkesztésébe is (talán) besegítő csapat, melyet a Komáromban, ill. a város közvetlen szomszédságában lakó irodalompartoló, tollforgató értelmiségiek alkottak. E központi magon kívül – kis megszorítással – a Komáromi Tudós Társaság „vidéki” tagjai közé sorolhatók mindazok, akik csupán kézírataik révén kerültek kapcsolatba Péczelivel. Számuk nehezen becsülhető fel, hiszen többen közülük – a kor szokásainak megfelelően – nevük aláírása nélkül publikálták írásaikat a *Mindenes Gyűjteményben*. Mindkét csoportosulásnak voltak orvos tagjai is. Tevékenységüket, a szakirodalomban először, e sorok szerzője próbálta meg bemutatni a pozsonyi *Irodalmi Szemle* c. folyóiratban, 1993-ban.

A szerkesztő-kiadó orvosdoktor, Decsy Sámuel (1742–1816) a bécsi *Magyar Kurir* előfizetői számára 1794-től *Magyar Almanak* címmel évkönyvet is kiadott. Az *Almanak* tisztí címtára a Magyarországon először közölte a megyék, városok egészségügyi személyzetének névsorát is (11). Decsy szerint 1794-ben Komárom vármegye orvosi tisztikarát Rodspelger Pál József, Séth János és Zay Sámuel orvosok, illetve Mihály Tamás, Sthromajer Ferenc, Szoldat és Farkas Elek seborvosok

alkották; Komárom város orvosa pedig Bertalan György volt. Közülük – jelen ismereteink szerint – csupán Zay Sámuel volt a Komáromi Tudós Társaság tagja. Az 1788-ban a pesti orvosi karon végzett Zay a *Mindenes Gyűjtemény* megjelenése idején Komáromban élt és kapcsolatban állt Péczelivel. Erről tanúskodik az irodalmár szuperintendens Kis János *Emlékezése*, aki az 1791 nyarán tett utazgatásával kapcsolatban így ír: „... Komáromba sieténk... Péczelyn kívül... Zayt... is felkerestük... Doktor Zay csudálkozott s egyszersmind örült is, hogy munkája felől már tudunk valamit...” (12). A Kis János által említett munka, a harmadik magyar nyelvű ásványtan – az első kettőt Benkő Ferenc adta ki –, a *Magyar Mineralogia, avagy az Ásványokról való Tudomány*, a Komáromi Tudós Társaság működése idején, 1791-ben jelent meg Komáromban. A könyv ásványtani jelentőségét a földtani tudományok történései elismerik; szaknyelvi jelentőségét illetően pedig azt írják, hogy az „ásvány” szót Zay könyve avatta valódi tudományos műszóvá (6). A később Tatára áttelepült Zay 1810-ben, Pozsonyban adta ki újabb könyvét: *Falusi Orvos Pap, avagy oly orvosi útmutatás, mellyel fogva a falukon uralkodni szokott nyavalyák orvosoltatnak*. Az egészségnevelés története Zay könyvét a „korszak egyik legjelentősebb egészségügyi felvilágosító műve”-nek tekinti (18). A fentiek alapján jogos a feltételezés, hogy Zay szerzője is lehetett a *Mindenes Gyűjteménynek* – bár abban egyetlen, Zay által aláírt közlést sem találtunk.

Zayn kívül volt még egy komáromi orvos tagja a Péczeli köré tömörült Tudós Társaságnak, bár – Zayhoz hasonlóan – az ő neve sem szerepel a szignált íráskor alján. A Bécsben diplomázott Nagy Sámuel (?–1810) Komárom városában folytatott magánorvosi gyakorlatot. Decsy *Almanakjai* nem említik nevét, vagyis doktorunk nem állt sem a megye, sem a város szolgálatában. Nagy Sámuel komáromi működésének bizonyítéka egy 1794-ben, a helyi nyomdában kiadott könyve. *Az istenek jósága és bölcsessége a természetben* címen kiadott Sander-fordítását Csokonai Vitéz Mihály így méltatta Nagy Sámuelhez című versében:

Jer Barátom! harmadiknak / Hozd elő bölcs Sandered:
Higgy nekem, magyarjainknak / Véle kedvét megnyered.
Herveyt, Youngot becsülni / Megtanulta nemzetem:
Sander övelek fog ülni, / Ezt előre hirdetem.

Tudjuk, hogy Péczeli műfordító is volt. Voltaire-fordításán túl 1787-ben adta ki *Young Éjtzakái s egyéb munkái*, 1791-ben pedig *Hervey Sírhalmai és elmékedése* c. magyarítását. E két, Young- és Hervey-fordítást tanulta meg a magyar nemzet becsülni, s Csokonai szerint „harmadiknak” ezekhez csatolható Nagy Sámuel Sander-fordítása. Egyébként – Zayhoz hasonlóan – Nagy Sámuel is írt egészségügyi felvilágosító munkát. 1801-ben jelent meg „*Az oltalmazó himlőről*” c. 15 oldalas füzet. Érdeemes beleolvassunk ebbe, „A komáromi nép megvilágosítására” kiadott füzetbe, hiszen nyelvzete valószínűleg az egykori Komáromi Tudós Társaság összejövetelein formálódott, csiszolódott. Így mutatja be a korszak magas halálozási aránnyal járó betegségét, az életben

maradtak megvakulását, megsüketülését okozó, az arcot csúnya hegekkel, ragyával megbélyegző himlőt:

„Egy Nyavalyát festek előtökre Nemesek és Polgárok, egy idegen nyavalyát, de melly meg gyökeredzett már Hazánkban, sőt ugyan kebelünkbe fészkelte magát, s mintegy mérges vipera mardossa szemeink gyönyörűségeit, kedves gyermekeinket. Ennek szemeit forrasztja; amannak füléből Zúgó malmot farag... hány emberekbe veti el ez a pestis, a következő súlyos nyavalyák termékeny magját? De akik ki verekednek is enyves kezei közül, égető tűzének billyegeit soká hordozzák testeken.”

Bizonyára e szenvedélyes hangú „megvilágosításnak” is köszönhető, hogy Nagy Sámuel már 1801-ben – az elsők közt Magyarországon – több mint 300 gyermeket oltathatott be „oltalmazó”, azaz tehénhimlővel.

Amíg a komáromi orvosok részvételét a Tudós Társaság munkájában, a társaság lapjában megjelent írásukkal nem tudjuk bizonyítani, a „vidéki” orvos tagok neve többnyire szerepel dolgozataik aláírásaként. A *Mindenes Gyűjtemény*-ben publikáló orvos szerzők sorát a magyar orvostörténet-írás atyja, Wesszprémi István (1723–1799) debreceni főorvos nyitotta meg. Az ekkor 66 éves és 1787-ben befejezett, négykötetes, latin (!) nyelvű *Succincta Medicorum Hungariae et Transylvaniae Biographia* (Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza) c. munkájával az ország határain túl is ismert orvosdoktor „A Marha Tartókhöz” c. írásával mutatkozott be a lap olvasóinak. Péczeliék korában az állatorvoslás még szerves részét képezte a medicinának, így nem volt meglepő, ha egy orvosdoktor állatgyógyászati témáról értekezett. Írásából most a humán medicina szemszögéből is értékes gyöngyszemet idézünk:

„Dániában az Orvosok próbálták a dögletes nedvességet az egészségesekbe (értsd: az egészséges állatokba) bé-oltani, valamint (értsd: ugyanúgy mint) a himlő a gyermekekbe bé-oltatik, még pedig hasznos elő-menetellel” (10).

Természetesen a himlő elleni védőoltás első változatáról, a variolációról (variola latinul himlő) van szó. Edward Jenner csak hét évvel később végzi el az első, tehénhimlőt oltóanyagként használó oltást, a vakcinációt (vacca latinul tehén). Wesszprémi ezen, a himlő elleni oltás hasznosságát bizonygató írása is közrejátszhatott abban, hogy a komáromi orvosok – köztük a fentebb említett Nagy Sámuel – az első magyar vakcináló orvosok között szerepelhettek.

Wesszpréminek még három (szignált) írása jelent meg a *Mindenes Gyűjtemény*-ben, mindhárom 1789-ben. A II. negyed 18. levelében egy Hofman nevű német orvos *Wie können Frauzimmer frohe Mütter gesunder Kinder werden und dabei gesund und schön bleiben*, azaz „Miképp lehetnek az Asszonyok egészséges gyermekeknek jó kedvű édes Anyjaik, saját egészségek’ és szépségek’ meg-sértése nélkül” c. munkáját, 1789-ben (!) megjelent könyvét ismerteti. Azzal a megjegyzéssel, hogy megérdemelné e „szépen mulattató és gyönyörűségees hasznossal oktató könyv”, hogy magyarra fordítsák.

Weszprémi azt tartja az ismertett könyv legfőbb értékének, hogy szerzője egyértelműen a szoptatás fontossága mellett voksol. Ebben Weszprémi saját, 1760-ban kiadott *A 'kised gyermekeknek neveléséről való rövid oktatásában* leírt tanácsának megerősítését látja.

Ugyanezen negyed 24. levelében Weszprémi a Lippai János *Posoni kertjéről* folyó levélváltáshoz fűz értékes kiegészítést.

Az utókor és a Magyar Orvosi Nyelv olvasói számára is legértékesebb írása azonban az első negyed 17. levelének „Tudománybéli Elmélkedés” című rovatában jelent meg. Weszprémi ebben kedvenc vesszőparipájáról, a „régí pénzkek körül való vizsgálódás”-ról értekezett. Köztudott, hogy Weszprémi már az említett *Succincta... Biographia* lapjaira is csempészett be rövidebb-hosszabb numizmatikai megjegyzéseket. A *Mindenes Gyűjtemény*ben megjelent hétéoldal, a szerzőjére jellemző bő jegyzetapparátussal ellátott numizmatikai értekezéséről azonban sem „a Szinnyei”, sem a „numizmatikus Weszprémivel” foglalkozó dolgozat szerzője nem tesz említést (17). Pedig történeti bevezetés és korabeli széttekintés után Weszprémi fontos javaslatot terjeszt elő írásában a numizmatika (éremtan) és epigráfia (felirattan) rendszeres művelésére:

„... igen szükséges volna más nemzeteknek példaadások szerint, a mi Hazánkban is minden Világi Históriaikat, a' mennyire tsak lehetne, a' régi pénzkekről és egyszersmind az emlékeztető oszlopokra, kő koporsókra, réz táblákra vágatott feljül írásokból (Inscriptiókból) erős bizonyításoknak okáért ottan-ottan rendesen világosítani” (10).

Így – érvel tovább a debreceni főorvos – nemcsak „drága szép tudomány” lehetne, de az összegyűjtött érmék alapján idővel „egy valóságos Magyar-Országú krónikát” lehetne készíteni.

Mint jeleztük, Weszprémi szerzőként már a *Mindenes Gyűjtemény* első számában jelentkezett. A következő neves orvosszerzőre sem kellett sokáig várnia Péczeliéknek. Ő a 13. levélben mutatkozott be a lap olvasóinak, hivatásához képest kissé szokatlan módon: egy „találós mesével”, azaz találós kérdéssel. E szokatlan „belépőnek” megvan a maga irodalomtörténeti magyarázata. A *Mindenes Gyűjtemény* első szakaszának 31. oldalán olvashatjuk:

„Jeles időtöltés az üres órákon... az enigmák tsinalása s találgatása... A Párisi hírmondó eleibe rend szerent mindenkor van egy Enigma (találós mese) s Logogriff (rejtett szó) tétéve, hogy leg-alább egy két óráig azoknak találgatásával tölthessék a nemes elméjű Dámák az ő idejeiket” (12).

Sajtótörténet-írásunk szerint a *Mindenes Gyűjtemény* a női olvasók megnyerésére különösen törekedett. Péczeli nemcsak „időtöltésnek” szánta a lapot, hanem ismeretterjesztőnek is. Arra a „férfias” ellenvetésre, hogy „mind tudjuk mi azt, ami a Gyűjteményben van” – így reagált: „... de nem tudják feleségeik s gyermekeik, s azoknak kedvéért kellene

ezt jártni” (14). A nők „olvasásra kapatásának” egyik eszközét Péczeli a találós kérdések rendszeres közlésében vélte megtalálni. Abban bízott, hogy nemcsak a francia, hanem a magyar „nemes elméjű dámák” is szívesen múlatják az időt rejtvényfejtéssel. E törekvésében volt segítségére a távoli Szatmár(németi) (ma: Satu Mare, Románia) városának orvosa: Földi János (1755–1801), a Komáromi Tudós Társaság talán legjelentősebb vidéki tagja. Földi – a már említett 13. számban általa feltett kérdésre válaszolva, a 14. számban, a megfejtést közölve, így mutatkozott be a lap olvasóinak: „Földi János, N. Sz. K. Szathmár Városának Orvosa” (a rövidítések feloldása: Nemes Szabad Királyi.)

A *Magyar Orvosi Nyelv* olvasóinak nem kell őt bemutatnunk – megtette ezt a lap egy korábbi számában kitűnő orvostörténészünk (7). (Jelezve ezzel, hogy a nők ma már nem csak rejtvényfejtéssel múlatják idejüket.) Ezért mi most csak Földi és a *Mindenes Gyűjtemény* kapcsolatával foglalkozunk. Földi 1789 és 1792 között volt Szatmár orvosa. Szatmári éveiről azt állítja egyik életrajzírója: „Egyetlen kapcsolata az irodalmi élettel Kazinczyval való levelezése” (8). Kapcsolatnak, méghozzá igen aktív kapcsolatnak tekinthető azonban a *Mindenes Gyűjtemény*hez s ezen keresztül a Komáromi Tudós Társasághoz fűződő viszonya is.

Péczeli lapja 1789-ben és 1790-ben jó néhány levélen keresztül közölte a „D.(oktor) Földi János”, illetve – a későbbiekben – „Szathmárról” aláírású rejtvényeket. A költészettel is kacérkodó Földinek jó stílusgyakorlatot jelentettek ezek a kis versikék.

Élízitől íme egy találós mese, amely a *Gyűjtemény* 14. levelében jelent meg (223. o.):

A ki tsinalja reá nintsen szüksége magának,
Még ha ki meg-veszi is nem szeret élni vele.
A ki pedig vele él, s hasznát veszi, abba tudatlan.
Kelletlen jószág! jöszte találd ki mi az?
D. Földi János

A megfejtést a következő szám közli (239. o.): koporsó. Jöjjön egy példa a rejtett szóra (20. levél, 320. o.):

Betegnek használok, az épet sem sértem,
Sokan meszsze földre el-útaznak értem.
Fejem s végső lábam elő olly részt állat,
Mellyet félt, s melly nélkül nem él semmi állat.
Fejem nélkül nagyobb hasznom mondhatatlan,
Hány állatot tartok meg-számlálhatatlan,
Siet minden állat hozzám sok jó végre,
Lakásra, haszonra, vagy gyönyörűségre.
Vesd ki a hasamat, úgy is hasznos lészek,
Takartatnak velem sok likak, sok részek,
Öt tagomnak hármán nélkül nem jó lennem,
Sem mire sem betsülz ha meg nem lesz bennem.
Szathmárról.

A megfejtés „Feredő, mellyben van fő, erdő, fedő, erő stb.” (343. o.).

A *Magyar Orvosi Nyelv* Olvasói számára érdekesebb/értékesebb az 1789. „Karátson Havának” 23. napján megjelent 24. levél által közölt Földi-írás. Mint azt Kapronczay Katalin is megjegyzi (7), Földi a *Mindenes Gyűjtemény*ből értesült arról, hogy a *Hadi és Más Nevezetes Történetek* c. folyóírás szerkesztői által „a Magyar Grammatikára jutalom tétetett-fel” (3). Saját magát „szoros hívatású Személynek” – értsd: orvosnak – tartja, akinek „esztendő is kevés” egy teljes nyelvtan megírására, hiszen „a Grammatikára tartozik a Syntaxis és a Poésis is”. [Ennek ellenére a *Grammatika* 1790. „Bak havának” (december) 15. napjára elkészült.] (7). Érdekes felfigyelni arra, hogy Földi itt felveti – talán a *Mindenes Gyűjtemény* irányvonalának hatására is – egy rövidített, a nép számára összeállított nyelvtan kiadásának szükségét is.

Ugyanebben a – cím nélkül megjelent, bár a bibliográfiák „A Magyar Grammatika pályázatról” cím alatt közlik – írásában Földi reagál arra, hogy a lap kiadói a cím ly betűjét j-re változtatták, mégpedig azért, mert „többen írják j-vel, mint ly-el”. Ez nem tetszik Földinek: „én itt a több számra nem tekintek, hanem az igazságra”. Az igazsághoz viszont nehéz eljutni, mivel „kevesen törték még fejeket a jó Magyar Orthográphián!” Az ortográfiában, azaz a helyesírásban az egyéni vagy „kevesek” általi kezdeményezés nem sokat ér. Hogy „közönségesse” (elterjedt) váljon egy-egy javaslat, ahhoz az szükséges, hogy azt „Társaságok” kövessék. Hiába írja meg „valamelly szorgalmatos Hazafi” „magános” munkában, csak kevés követője lesz javaslatának. Példaként hozza fel a kor ismert pap-költője, Rájnis József (1741–1812), a *Magyar Vergilius* (Pozsony 1789) c. kötetének előszavában tett tanácsát: a hónapokat az „égi-jegyekről” kellene elnevezni. „Mitsoda okos találmány ez. Mennyire kívágnánk ezzel majd minden Nemzeteken, eggyeztetvén Hónapjainknak Neveket az Ástronomiával [csillagászat-tannal], az Égi-jegyekkel!” – lelkesedik Földi, majd rögtön vissza is tér a földi valóságra: „Társaság kellene ennek elkezdésére...” (4).

A „társaság”, a társulás eszméje egyébként többször felbukkan a komáromi lap hasábjain. Hivatkozik a lap az „Ánglusok” példájára, akik a társaságoknak köszönhetően mentek előre „a tudományokban, jó ízlésben s emberi szeretben” (1). A magyar nyelvnek fejlődését is a társulás tudná leginkább előre vinni. Az 1790-es év negyedik negyedének 15. számában olvasható:

„Báró Naláti József úr ... ezer R.(énes) forintot ajánlott fel egy Magyar Tudós Társaságnak felállítására, mellynek fő dolga légyen a Magyar nyelvnek jó móddal leendő bővítése... Tudománynak 's mesterségnek virágoztatása...” Batári szerint a Naláti-alapítvány létre is jött (1). Batári nem fűz további magyarázatot a dologhoz – mi megpróbálunk: Naláti József (1748–1822) a bécsi „testőrírók” egyike volt. Erdély szülőltje, a nagyenyedi kollégium diákja, majd 1766-tól a bécsi testőrsereg tagja. Testőrtársa, Báróczi Sándor buzdítására kezdett irogatni, fordítani. Sem *A Pallas Nagy Lexikona* (1896), sem a magyar *Életrajzi Lexikon* (1969)

Naláti-szócikke nem tesz említést Naláti-alapítványról. Az 1825-ben gróf Széchenyi István kezdeményezésére létrejött Magyar Tudós Társaság (az Akadémia) első titoknokai, Döbrentei Gábor, 1833-ban visszatekintve a Társaság több mint félévszázados előzményeire, szintén nem említi Naláti nevét (16).

A *Mindenes Gyűjtemény* nemcsak Földi költői ambícióit dokumentálja, hanem árulkodik egy másik vesszőparipájáról is, a botanikáról. Már debreceni diákként gyűjtött növényeket (15). Később Ráday Gedeon gazdag könyvtárában a múlt századok fűvészkönyveit forgatva rábukkant arra a „tulajdon nyelvünkön íratott két régi Kertész könyvekre”, melyekről a komáromi lap II. negyedének 3. és 4. levelében tesz „rövid emlékezetet”. A „Szathmár 1789. 8. September” keltezetű levél kertészettörténeti részének ismertetésétől tekintünk, Olvasóink számára értékesebbek Földi „poétikai” megjegyzései. Nadányi János (1641?–1707) Mizald-fordítása – *Kerti dolgoknak le-írása...* – 1669-ben jelent meg Kolozsvárott. Nadányi könyvével kapcsolatban jegyzi meg Földi: „... a Frantzia módra írott két sorú végeztes versek már ő benne bőven találatnak; melly nyelvünk ' Poésisére nézve méltó a meg-jegyzésre. Az e' féle magyar versek nagyobb erejekben kezdőttenek ezen Századnak 72-dik esztendeje táján... és az olta az ilyen nemű versek forrásként áradnak...” (5). (1772-ben jelent meg a testőríró Bessenyei Györgytől *Ágis tragédiája*.) Földi tehát arra hívja fel a figyelmet – s példákkal igazolja –, hogy már Bessenyeiék előtt is születtek „ilyen versek”. Nadányi ugyanis az idegen „Vers-írók” verseit „Magyarúl, és többnyire két sorú versekben adja-elő”. Ismét csak ízelítőül (ezúttal Nadányiból, Földi közvetítésében):

„158. levél. A 'dió meg-verve javúl, 's kövéredik; a 'mint e' két vers bizonyítja:
Szamár, dió, 's aszszony egy pórázon futnak,
Ha nem verik, benne helye nem lesz' jónak.

Földi folytatásként Szombati János professzornak a *Gyűjtemény* 18. levelében megjelent, a „hang-mértékes versek” íróit felsoroló listáját egészíti ki. Ebből csak az orvostörténeti és az orvosi nyelv fejlődése szempontjából érdekes kiegészítést említjük. „Apátzai Tsere János Magyar Encyclopaediájában, melly nyomt. Ultraject. 1653-ban, a ' hét bokor inak' különböző hasznait ím e' két versebe foglalta...:

Lát az első, mozdít szemet a más', harmada kóstol,
'S a negyed'; hall az ötöd', vándor hatodik, heted' a nyelv.” (5)

A bonctanban járatos Olvasó hamar felfedezi, hogy a „hét bokor inak” a fejidegeket jelentik (ma már tudjuk, nem 7, hanem 12 pár van belőlük).

Végezetül a *Mindenes Gyűjtemény* tartalmát részletesen elemző Batári véleményét közöljük: „Nagy érdeme többek között a lapnak, hogy különböző tárgykörökkel foglalkozva hozzájárultak a magyar tudományos nyelv kialakulásához, fejlődéséhez” (1).

IRODALOM

1. Batári Gyula *A tudományos szakajtó kialakulása Magyarországon (1721–1867)* Budapest, Az Országos Széchényi Könyvtár Füzetei 5 1994:19–26.
2. Dörnyei Sándor *Régi magyar orvosdoktori értekezések* Nagyszombat – Buda-Pest 1772–1849 Első kötet. Budapest, Borda Antikvárium 1998.
3. Földi János (*A Magyar Grammatika pályázatról*) *Mindenes Gyűjtemény* 1789;XXIV:369–72.
4. Földi János (*A Mizald és Lippai János könyvéről*) *Mindenes Gyűjtemény* 1789; Második negyed, III:33–45.
5. Földi János *A Száthmári tudománybéli elmélkedés folytatatik* *Mindenes Gyűjtemény* 1789; Második negyed, IV: 54–7.
6. Hála József, Németh Tibor, Terbócs Attila *Zay Sámuel élete és munkássága* *Földtani Közlöny* 1998;4: 629–46.
7. Kapronczay Katalin *Földi János és a természettudományi szaknyelv* *Magyar Orvosi Nyelv* 2015;1:29–34.
8. Kapronczay Károly *Földi János Orvosi Hetilap* 1979;14:844–6.
9. Kiss László *Az első magyar egészségnevelő folyóirat: a Mindenes Gyűjtemény* *Egészségnevelés* 1989;7/8:177–82.
10. Kiss László „*A Mindenes Gyűjteménynek Orvosi Szemekkel való meg-vizsgálása*” *Orvosi Hetilap* 1990;24:1314–6.
11. Kiss László *Magyar orvosi névtár 1794-1796-ra Decsy Sámuel Magyar Almanakájában* *Comm Hist Artis Med (Orvostörténeti Közlemények)* 1991–1992; 133–140:137–47.
12. Kiss László *A Komáromi Tudós Társaság orvos tagjai (200 éve jelent meg a Mindenes Gyűjtemény utolsó száma)* *Irodalmi Szemle (Pozsony)* 1993;1:55–61.
13. Kiss László *A Mindenes Gyűjtemény honti mecénása: Majthényi László Honti Lapok* 2000;12:16.
14. Kókay György (szerk.) *A magyar sajtó története I. 1705–1848* Budapest, Akadémiai Kiadó 1979.
15. Nagy Sándor *Földi János hadházi évei* In: Dankó Imre (szerk.) *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1975* Debrecen, 1976:647–774.
16. Sötér István *A sas és a serleg. Akadémiai arcképek* Budapest, Akadémiai Kiadó 1975.
17. Tóth András *A numizmatikus Weszprémi István Orvosi Hetilap* 1973;34:2055–8.
18. Vértés László *Zay Sámuel egészségügyi felvilágosítóról* *Egészségnevelés* 1999;1/2:48–50.

Útmutató tankönyvek szerzőinek, szerkesztőinek

„A magyar belgyógyászat az elmúlt másfél évszázadban közvetlenül már a magyar nyelvű tudományosság megjelenésekor felismerte a magyar tudományos irodalom nemzet- és nyelv-építő jelentőségét. A belgyógyászat hazai legjobbjai vállalkoztak mindenkor a tudomány és a gyakorlat alapismereteinek összefoglalására és közreadására. A személyes példamutatás segíti ugyan a hagyományok és a tudás átadásának közvetlen lehetőségét, bemutatja az emberi tartás, a gondolkodásmód, a megértés és az igényesség példáit, hatása azonban csak szűkebb környezetben érvényesül. A tanulásban és az ismeretek elsajátításában a tudós egyéniségek köre csoportosuló iskola kisugárzásán túl mindenkor igényes összeállítású könyvek is segítséget adtak. A tankönyvek befolyása szélesebb körű, orvosnemzedékek gondolkodását, szemléletét alakíthatja. Ezért kivételesen nagy az ilyen hatású munka megalkotásának felelőssége is.”

Tulassay Zsolt:
A belgyógyászat alapjai; Előszó